

VIRTUS

25 | 2018

Els Witte

De Belgische orangistische adel I

De zuidelijke adel in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830)

79

In 1814 slaagde koning Willem I erin om zijn koninkrijk uit te breiden door de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden samen te brengen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (VKN). Een lang leven kende dit koninkrijk echter niet. In 1830 brak in het Zuiden een opstand uit die tot het ontstaan van een onafhankelijk Belgisch koninkrijk onder Leopold I leidde. Over de zuidelijke elite die mee aan de basis van deze scheiding lag, is al heel wat geschreven, maar niet over de groepen die het VKN wel een kans gaven, en die na de revolutie van 1830 tot de orangistische tegenbeweging behoorden en het VKN hersteld wilden zien. In mijn boek *Het verloren koninkrijk* heb ik daarin verandering willen brengen en aandacht geschonken aan deze zuidelijke orangistische elite voor en na 1830.¹ Bepaalde groepen heb ik ondertussen meer in detail onderzocht, waaronder de zuidelijke adel, die een belangrijk onderdeel van de orangistische tegenbeweging vormde. Zo ontstonden een algemeen overzichtsartikel en meer recente detailstudies, die ik in dit overzicht bij elkaar breng.² Als we er-

1 E. Witte, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie (1828-1850)* (Antwerpen-Amsterdam, 2014).

2 E. Witte, 'L'aristocratie belge et l'orangisme (1815-1850)', *Revue belge de philologie et d'histoire*, XCIII (2015) 439-486; over de rol van de adel bij de totstandkoming van de grondwetten van 1815 en 1831: idem, 'De Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815) en het ontstaan van de Belgische constitutie (1831)', in: A. Alen, A. Heringa, D. Heirbaut en C. Rotteveel Manveld, ed., *De Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van 1815* (Den Haag-Brugge, 2016) 15-44; over de adel en de Brusselse Academie: J. Tollebeek, E. Witte en G. Kurgan, ed., *De wereld van de geleerden. De Académie royale des Sciences et Belles Lettres de Bruxelles onder Willem I* (Leuven, 2018); E. Witte,

mee rekening houden dat het aantal participanten aan het maatschappelijk-politieke leven in de bestudeerde periode bijzonder gering was en de bronnen geen volledigheid bieden, dan gaat het alsnog om een vrij omvangrijke groep van meerdere honderden actieve adellijken.³ In dit eerste artikel ga ik na in welke mate de positie van de zuidelijke adel in het VKN een rol heeft gespeeld bij zijn orangistische opstelling na 1830, om in een tweede artikel in te gaan op de betekenis van de adel voor het Belgisch orangisme en op de impact van dit orangisme op de adel, beide voor wat de periode 1830-1850 betreft.

Een zeker herstel

80 Als we naar de sociaaleconomische en de sociaalpolitieke situatie van de zuidelijke adel in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden kijken – het onderwerp van dit eerste artikel – dan wordt vlug duidelijk dat de meeste edellieden vrij tevreden waren. Vóór het ontstaan van het koninkrijk in 1815 had de zuidelijke adel het niet onder de markt gehad. De annexatie van de voormalige Oostenrijkse Nederlanden door de Franse revolutionairen in 1794 had de adellijke bevoorrechte stand afgeschaft, zijn leden uitgesloten van de macht en hun bezittingen bedreigd of afgenomen. Omdat deze adellijken het regime verafschuwden, had er een emigratiegolf plaatsgehad, waarover echter nog weinig bekend is, behalve dat de uitgewekenen hun bezittingen verloren en hun voormalige Oostenrijkse vorsten hun enige hulp boden.⁴ Toen Napoleon aan de macht kwam, trachtte hij de zuidelijke adel wel aan zich te binden. Hij gaf amnestie aan wie zijn regering trouw zwoer, adellijken konden hun bezittingen reddend en heel wat families namen, om hun gronden uit te breiden, ook deel aan de verkoop van de genaaste kerkelijke goederen. Een aantal leden uit de oude adel sloot bij Napoleons hofhouding aan. Zo was graaf De Gavre kamerheer van keizerin Joséphine en gravin De Trazegnies hofdame van keizerin Marie-Louise. Een deel van deze oude adel stond dus niet negatief tegenover Napoleon, maar van een collectieve restauratie van de zuidelijke adel was geenszins sprake. Napoleon richtte immers zijn eigen adel op, die nauw verbonden was met zijn regime maar waaraan hij geen privileges gaf.

'Members of the Upper Chamber in the Southern Netherlands between Restoration and Revolution (1815-1831)', in: *The Senate and the people in North Atlantic small power constitutional monarchies. Senates in crisis conference* (Amsterdam, 2018), ter perse; eadem, 'De Oranjecultus in België, 1815-1850', in: H. te Velde en D. Haks, ed., *Oranje onder. Populair orangisme van Willem van Oranje tot nu* (Amsterdam, 2014) 157-176.

3 Voor de referenties van de gebruikte bronnen, zie Witte, *Het verloren koninkrijk*, 626, noten 32, 33, 35; 627, noot 49; 616, noten 117, 118, 120, 123. Het gaat telkens om lijsten met betrekking tot orangistische activiteiten.

4 A. Mertens, *Nobles into Belgians. The Brabant pedigreed nobility between the Ancien Régime and the nation-state, 1750-1850* (Florence, 2007) 151-154; W. Godsey, 'La société était au fond légitimiste. Emigrés, Artistocracy and the Court at Vienna, 1789-1848', *European History Quarterly*, XXXV (2005) 65, 85.

In deze nieuwe keizerlijke adel nam hij een aantal Belgische edellieden op. Van het oude adellijke statuut bleef overigens enkel maar de titulatuur over en ook daarover besliste de keizer, wat voor meer dan één van de edellieden neerkwam op een degradatie.⁵

Het verbaasde dan ook niet dat de zuidelijke aristocratie bij het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden naar het herstel van haar privileges verlangde. De traditionalisten onder hen hadden geen enkele affiniteit met het revolutionaire concept van egalitarisme, gebaseerd op volkssoevereiniteit. De constitutie bepaalde de natie, samen met zijn traditionele standen en de elites. Zij wilden dat het *ancien régime* hersteld werd en de katholieke godsdienst, geleid door de Kerk, de samenleving domineerde. Gelijke behandeling van katholicisme en protestantisme, zoals Willem I dat wenste, kon in het Zuiden niet en dus kreeg de koning hun steun niet en wensten ze zich ook niet in te laten met zijn regime. De families De Merode, De Beaufort, vader en zoon De Robiano, de families De Man d'Hobruge, Van Hoobrouck de Mooreghem en De Pélichy van Heurne zijn markante voorbeelden van deze groep, die ook tegen de interventie van de staat in de samenleving was.⁶ Voor hen was er zonder het hiërarchische raamwerk, geleid door adel en Kerk, geen beschaving mogelijk. Sommigen, zoals Louis de Robiano en J. de Saint Genois, gingen erg ver in dit *ancien régime*-denken en vonden dat ook de fysieke scheiding tussen adel en niet-adel in de publieke sfeer nog steeds moest gelden.⁷

81

De traditionalisten waren echter niet in de meerderheid. Die werd gevormd door de aanhangers van het aristocratisch liberalisme. In het verlengde van Montesquieu's *Esprit des lois* en Benjamin Constant's werken, kenden dezen zichzelf de noodzakelijke rol toe om het evenwicht tussen vorst en volk te bewaren. Vooral de vermogende, grondbezittende adel moest beletten dat de koning despotisch werd en het volk in opstand kwam. De adel vormde het fundament van de monarchie. Hij legitimeerde immers het afstammingsprincipe waarop deze steunde. De adel was de elite bij uitstek die het land diende en die tevens respect betoonde aan de vorst. Tegen een sterke monarch waren deze edellieden overigens niet gekant. Ze waren ook tegenstanders van een samenleving met een zwakke seculiere staat. Die mocht wel degelijk een rol in opvoeding en onderwijs spelen. Gelovige katholieken waren de meesten wel en de religie kon volgens hen ook helpen om de sociale orde in stand te houden. Kampioenen van de liberale vrijheden waren ze dan weer niet, evenmin als van het liberale oppo-

5 Mertens, *Nobles into Belgians*, 163-169; N. Petiteau, *Elites et nobilités. La noblesse de l'Empire au XIXe siècle (1808-1914)* (Parijs, 1997) 37-74.

6 Mertens, *Nobles into Belgians*, 217; E. Lamberts, *Kerk en liberalisme in het bisdom Gent, 1821-1857. Bijdrage tot de studie van het liberaal katholicisme en het ultramontanisme* (Leuven, 1972); V. Viaene, *Belgium and the Holy See from Gregory XVI to Pius IX (1831-1859). Catholic Revival, Society and Politics in 19th-century Europe* (Brussel-Rome, 2001).

7 J. Bartier, 'Partis politiques et classes sociales en Belgique', in: idem, ed., *Libéralisme et socialisme au XIXe siècle* (Brussel, 1981) 211.

sitievoeren.⁸ Kortom, ze koesterden een gedachtengoed dat in de postnapoleontische restauratietijd vrij dominant was en ook in hoge mate aansloot bij het denken over politiek in de kringen van de koning en zijn entourage.

In het kader van zijn verzoenende restauratiepolitiek kwam de koning de zuidelijke adel tegemoet. Hij was er zich wel degelijk van bewust dat die een belangrijke maatschappelijke factor vormde. De adel telde niet alleen de hoogste vermogensgroepen, maar stond in de samenleving nog steeds hoog aangeschreven. Het aantal adellijke geslachten was in het Zuiden bovendien twee keer zo groot als in het Noorden.⁹ Hun steun verwerven was dan ook van grote betekenis. Zowel de grondwetscommissie van 1814 als die van 1815 poogden het midden te houden tussen de oude constituties en het nieuwe denken dat zich ondertussen had ontwikkeld. Als waarborg voor een gematigde regering werd de nadruk gelegd op de positie van de adel. De aristocratie diende dus een onderdeel van het maatschappelijk-politieke bestel te blijven.¹⁰

82 Deze adellijke restauratie kende uiteraard grenzen. De nieuwe *status quo* stond niet toe dat de oude rechten hersteld werden. Het streven naar gelijkheid, en naar meritocratische gelijkheid in het bijzonder, was daarvoor te dominant geworden. Voor de meeste liberalen was het uitgesloten dat de adel op dezelfde wijze macht kon uitoefenen als tijdens het *ancien régime*. Voor de uitvoering van zijn levensbeschouwelijke en culturele politiek, gebaseerd op het Verlichtingsdenken, had de koning deze liberalen nodig. Een terugkeer naar de voorrechten van de aristocratie en naar het standenonderscheid was dus onmogelijk.¹¹

Maar al bij al werd terdege rekening gehouden met de wensen van de adel. Het nieuwe regime zal de adel omringen met 'l'éclat dû à son ancienneté et à son mérite', zo luidde de uitspraak van de soevereine vorst in augustus 1814.¹² De Grondwet voor-

8 A. De Dijn, *French political thought from Montesquieu to Tocqueville. Liberty in a levelled society?* (Cambridge, 2008); Mertens, *Nobles into Belgians*, 217-223.

9 C. van Valkenburg, 'Adelsbeleid sedert 1813', in: *De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en werkzaamheden* (Den Haag, 1966) 55, 63; L. Blok, *Stemmen en kiezen. Het kiesstelsel in Nederland in de periode 1780-1850* (Groningen, 1987) 64.

10 N.C.F. van Sas, 'Onder waarborging eener wijze Constitutie. Grondwet en politiek, 1813-1848', in: idem, ed., *Metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam, 2005) 462-464; J. van Zanten, *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedwaard. Politieke discussie en oppositievorming, 1813-1840* (Amsterdam, 2004) 27, 312, 317; C.H.E. de Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland, 1780-1848* (Heerlen, 1968) 363; G. Beekelaar, 'Tussen twee revolutiejaren. De Eerste Kamer van 1830 tot 1848', in: A. Postma e.a., ed., *Aan deze zijde van het Binnenhof. Gedenkboek ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer der Staten-Generaal* (Den Haag, 1990) 102; Witte, 'De Grondwet', 24-29.

11 A. Zamoisky, *Rites of peace. The fall of Napoleon and the Congress of Vienna* (Londen, 2012) 222; De Dijn, *French political thought*, 79-85, 222; Bartier, 'Partis politiques et classes sociales', 214; J.M. Wiscart, 'Les élites de Picardie septentrionale face au modèle nobiliaire. Fin XVIIIe-XIXe siècle', in: J. Pontet, M. Figeac en M. Boisson, ed., *La noblesse de la fin du XVIe au début du XXe siècle. Un modèle social?* (2 dln.; Anglet, 2002), I, 199-200; P. Janssens, 'De restauratie van de adelstand in het Koninkrijk der Nederlanden', *Revue belge d'histoire contemporaine*, XII (1981) 390-391.

12 L. Arendt en A. De Ridder, *Législation héraldique de la Belgique 1595-1895. Jurisprudence du Conseil Héraldique, 1844-1895* (Brussel, 1896) 82.

zag in de creatie van een adelstand, zodat ook de zuidelijke adel goeddeels hersteld werd: niet als een *ancien régime*-stand, maar wel als een bevoorrechte groep met politieke macht.¹³ De erkenning van de adel lag in handen van de koning. De families die voor 1795 in de Provinciale Staten hadden gezeteld en/of akten van bewijs van adeldom konden voorleggen, richtten een verzoek tot de koning en werden massaal opgenomen in de adel.¹⁴

Op die manier ontstond een vrij heterogene groep.¹⁵ Deze bestond in meer beperkte mate uit de oude geboorteadel van vóór de zeventiende eeuw, met inbegrip van enkele families die tot de Bourgondische adel waren opgeklommen. Die telden vooral prinses, markiezen en graven, en een aantal baronnen.¹⁶ Naast deze traditionele adel respecteerde Willem I ook de rechten van de adel die zijn voorgangers, de Spaanse en Oostenrijkse vorsten, hadden benoemd. Vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw hadden deze vorsten vooral op grond van uitgeoefende functies adellijke titels verleend. In de tweede helft van die eeuw was dit aantal wat afgezwakt om in de achttiende eeuw een zekere stabiliteit te vertonen. In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was de adel uit de Oostenrijkse periode veruit het talrijkst (tachtig procent).¹⁷ De Habsburgse keizers, de Duitse vorsten en de Franse koningen hadden in het verleden eveneens voor adelsverheffingen van families gezorgd, die Willem I ook opnam en apart de eed liet afleggen. De prinselijke huizen Van Arenberg, De Ligne, De Croÿ en De Chimay waren markante voorbeelden van deze buitenlandse, Europese adel.¹⁸

Tussen de 'first nobility' en de meer recente adel had in het *ancien régime* een duidelijke sociale barrière bestaan. Om toe te kunnen treden tot de Provinciale Staten en andere geëigende instellingen was een anciënniteit van meerdere generaties nodig geweest. De gesloten exclusiviteit van deze traditionele adel werd ook beklemtoond

13 P. Janssens, *L'évolution de la noblesse belge depuis la fin du Moyen Age* (Brussel, 1998) 295; Janssens, 'De restauratie van de adelstand', 393, 397; Witte, 'De Grondwet', 24-27; Van Valkenburg, 'Adelsbeleid', 55-56.

14 Van Valkenburg, 'Adelsbeleid', 55-57.

15 Om deze edellieden te identificeren deden we een beroep op: P. Janssens en L. Duerloo, *Armorial de la noblesse belge, 15e-20e siècles* (4 dln.; Brussel, 1992); F.G.C. Beterams, *The High Society Belgo-Luxembourgeoise au début du gouvernement de Guillaume Ier, roi des Pays Bas, 1814-1815* (Wetteren, 1973); J. Douxchamps, *L'ordre équestre dans les provinces méridionales du Royaume des Pays-Bas, 1816-1830. Liste des membres avec notes bio-bibliographiques* (Namen, 1992) 187; *Almanach de la Cour de Bruxelles sous les dominations Autrichienne et Française, la monarchie des Pays-Bas et le gouvernement belge de 1725 à 1840* (Brussel, 1840). Voor sommige figuren raadpleegden we ter aanvulling de *Annuaire de la Noblesse de Belgique* en de notities in de *Biographie Nationale* (oude en nieuwe reeks).

16 Voorbeelden van deze oude adel uit de groep van Oranjegezinden: de prinses De Gavre, de markiezen De Trazegnies en De Preud'homme d'Hailly, de graven De Lalaing, De Lannoy, De Marnix, De Berlaymont, Du Chastel, De Lens, De Fourneau de Cruykenbourg, Van der Burch en De Marchant d'Ansembourg, en de baronnen Du Bois de Vroylande en Van der Linden d'Hooghvorst. Zie ook Mertens, *Nobles into Belgians*, 23-25, 49-80.

17 Mertens, *Nobles into Belgians*, 58-59; Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 129, 297-304. Voor voorbeelden van Oranjegezinde families uit de Spaanse periode en de Oostenrijkse periode verwijzen we naar Witte, 'L'aristocratie belge et l'orangisme', 444, noot 21.

18 Van Valkenburg, 'Adelsbeleid', 62; Mertens, *Nobles into Belgians*, 95-98, 106-109.

door hun talrijke bezittingen en hun huwelijken in eigen kring. De demarcatieline situeerde zich in de zestiende eeuw.¹⁹ Willem I hield daar rekening mee en in 1817 legde hij zelfs in een koninklijk besluit de demarcatieline van 1555 vast.²⁰ Maar ook het eerstgeboorterecht hield hij in ere. Vooral als grondbezit de basis van de adellijke titel vormde, bepaalde de traditie dat de titel naar de oudste zoon ging. Het was een regeling die het bezit van land voor lange tijd bij de adellijke families concentreerde. Concentratie van land betekende macht en aangezien de koning een band met een sterke adel wilde, beschermde hij ook op deze wijze de zuidelijke landbezittende adel. Uit de lijst van erkenningen blijkt dat hij weinig van deze regel afweek.²¹ Aan de hiërarchie van de titulatuur hield hij eveneens vast. Zo telde de adel uit de vroege Spaanse periode vooral hoge titels (prinsen, hertogen, markiezen en graven) maar in de Oostenrijkse Nederlanden waren er meer baronnen, ridders en niet-getitelden. Dat bleef zo. De niet-getitelden moesten tevreden zijn met een partikel voor hun naam.²² De Habsburgse keizerlijke adel genoot dan weer protocollaire privileges. Deze edellieden gingen de binnenlandse adel voor en dat bleef ook zo in het VKN.²³

's Konings houding tegenover de Napoleontische adel stuitte niet op veel kritiek. Dat gold natuurlijk niet voor diegenen die door Napoleon geadeld waren en nu hun adeldom verloren. En ook niet voor diegenen die, zoals A.P. de Visscher de Celles, vanwege hun toewijding aan de keizer een hogere titel hadden verworven en die niet langer konden behouden. Maar de meerderheid was er wel tevreden mee dat de koning geen rekening hield met deze verheffingen of verhogingen. Het imago van Napoleon als usurpator leefde hoe dan ook nog in heel wat adellijke kringen. In 1814 hielden de napoleontische titels dus op te bestaan. Enkel wie voordien al tot de adel had behoord, kwam nu in aanmerking.²⁴ Niemand werd alleen vanwege zijn keizerlijke titel ingelijfd. Als dat toch gebeurde – zoals bij generaal François Dumonceau – werd niet over één nacht ijs gegaan en speelde trouw aan de Oranjevorst een hoofdrol.²⁵

In het Zuiden, met zijn vrij omvangrijke adel, maakte de koning weinig gebruik van zijn recht om zelf in de adel te verheffen. In totaal ging het om 37 verheffingen of twintig procent van het geheel van het VKN. Wel stemde hij ermee in dat een aantal families die pretendeerden van adel te zijn maar daarvan geen bewijs konden voor-

19 Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 151-157, 304 e.v.

20 Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 124-126.

21 De Dijn, *French political thought*, 31, 49, 51-52, 65-66; Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 38-40.

22 Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 133-135; P. Janssens, 'De Zuidnederlandse adel tijdens het Ancien Régime (17e-18e eeuw)', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, XCIII (1980) 464.

23 Mertens, *Nobles into Belgians*, 95-96, 226-228.

24 Petiteau, *Elites et nobilités*, 68-74; O. Schutte, 'Het beleid tijdens het Koninkrijk der Nederlanden ten aanzien van de door Napoleon verleende titels', in: C.P. Briet en N. Plomb, ed., *Liber Amicorum Jhr. Mr. C.C. van Valkenburg* (Den Haag, 1985) 310-312.

25 J. Puraye, *Mémoires du général comte François Dumonceau, 1790-1830* (2 dln.; Brussel, 1958-1964).

leggen, toch erkend werd. Wie hij daartoe geschikt achtte, verhief hij tot de adel, zij het met een persoonlijke titel die niet overdraagbaar was op de afstammelingen.²⁶ Zo kregen de internationaal bekende Doornikse tapijtfabrikant L. Lefebvre, gouverneur B.J. Holvoet en E.A.M. ridder de la Motte de Baraffe de baronstitel, terwijl gouverneur C. De Brouckère ongetiteld in de adel werd opgenomen. Officier J. Vandermissen, die kennelijk de kroonprins een belangrijke dienst had bewezen, mocht zich eveneens baron noemen.²⁷

De koning zorgde er tevens voor dat ook de staatsrechtelijke positie van de adel herleefde en stelde al in juni 1814 een hoog college voor adelszaken in. De zuidelijke graaf J. de Saint Genois werd de eerste wapenkoning in de Hoge Raad van de Adel. Deze raad maakte ernstig werk van het toezicht op de toelatingen en de evaluatie van de dossiers, verstrekke de nodige adviezen en gaf via officiële publicaties legitimiteit en bekendheid aan wie tot de adel behoorde. In 1825 werd de eerste officiële lijst van de personen of geslachten van wie de titels in de registers werden ingeschreven, openbaar gemaakt. Vanaf 1827 werden aanvullende lijsten gepubliceerd.²⁸

85

Dat de koning een sterke adel wenste, zagen we al. Het bleek vooral toen hij de leden van de ridderschappen benoemde. Deze instellingen, in het Zuiden bestaande uit ongeveer zevenhonderd leden, vormden het kiezerskorps dat de leden van de Provinciale Staten verkoos. Opname in de provinciale ridderschappen was tevens een erkenning van adeldom en kon dus nieuwe adel creëren.²⁹ In het oude regime was het ook de gewoonte geweest om enkel vermogende adel tot de Staten toe te laten: naargelang zijn titel moest men over een bepaald inkomen beschikken.³⁰ Willem I onderwierp deze benoeming in de ridderschappen eveneens aan inkomens- en vermogensvoorwaarden. Het jaarkomen moest tussen 1500 fl. en 3000 fl. schommelen. Maar ook de registratie zorgde voor een financiële barrière. Hoge kosten – tussen 275 en 600 fl. – werden bij de uitreiking van het diploma gerekend.³¹

Deze procedures leidden begrijpelijkerwijs tot protest. Het bezit van een adellijke titel was een heilig recht en verdiende respect. Het ging dus niet op de erkenning in handen van de koning te leggen. Leden van de oude geboorteadel wilden zich zonder formaliteiten bevestigd zien en vonden het lichten van de diploma's vernederend.³²

26 Janssens, 'De restauratie van de adel', 405-408; P. Janssens, 'De politieke invloed van de adel in het Koninkrijk der Nederlanden', in: C. Tamse en E. Witte, ed., *Staats- en natievorming in Willem I's koninkrijk (1815-1830)* (Brussel-Baarn, 1992) 114-115; Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 102; Van Valkenburg, 'Adelsbeleid', 57-59, 64-68.

27 Zie Janssens en Duerloo, *Armorial de la noblesse*, op naam van de familie; en Witte, *Verloren koninkrijk*, 45.

28 Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 290; Van Valkenburg, 'Adelsbeleid', 55-56.

29 Van Valkenburg, 'Adelsbeleid', 56; Janssens, 'De restauratie van de adel', 393-396.

30 Mertens, *Nobles into Belgians*, 45-49. Zo dienden baronnen 4000 fl. te bezitten, graven en markiezen 10.000 fl. en hertogen en prinsen 20.000 fl.

31 De Wit, *De strijd*, 340; Blok, *Stemmen en kiezen*, 84-86; Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 294, 324-325, 333.

32 Janssens, 'De politieke invloed van de adel', 115; Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 109.

Er werden dan ook toegevingen gedaan. Wie in de ridderschappen werd opgenomen, werd vrijgesteld en ook in andere gevallen kon men van de verplichting worden ontslagen.³³ Maar het resultaat bleef hetzelfde: in de ridderschappen zetelde het meest vermogende deel van de zuidelijke adel en aangezien die groep de overgrote meerderheid vormde, behoorde de adel zonder meer tot de vermogende bovenlaag van de samenleving. De minder vermogende adel werd verwaarloosd en de arme adel verdween. De regeling creëerde een aantal gefrustreerde families en wie niet in de ridderschappen werd verkozen, voelde zich eveneens gepasseerd. Anderen lichtten dan weer om financiële redenen hun diploma niet. De juiste aantallen moeten nog berekend worden, maar het aandeel van de adel dat men niet meer op de lijsten vond, wordt op één derde geschat.³⁴

86

Tussen de vermogende adel en het grote grondbezit was de band nog steeds groot. Dat kwam in de strijd om het behoud van de heerlijkheden prominent tot uiting. Waarover ging het? Aanvankelijk vormde grondbezit de basis van de titel die aan een bepaalde familie toebehoorde. De titels waren aan een heerlijkheid verbonden en werden overgedragen van vader op zoon. De gronden vormden de grondslag van de macht, de waardigheid en het prestige van een familie. In het oude regime had men overigens gronden nodig om in de Provinciale Staten te kunnen zetelen. De heerlijkheid was bovendien een belangrijke bron van inkomsten. Onder de Spaanse en Oostenrijkse vorsten kwamen er ook titels die niet verbonden waren aan grondbezit, maar ook die getitelden wilden hun waardigheid onderbouwen met gronden. Jozef II sleutelde al gevoelig aan deze seigneuriale jurisdictie en de Franse revolutionairen schaften deze heerlijke rechten en plichten zonder meer af.³⁵ Het nam niet weg dat Napoleon keizerlijke titels pas erfelijk maakte als die verbonden waren aan familiaal bezit. Om te erven moest er een majoraat zijn dat kon worden aangekocht.³⁶ Maar ook de administratie functioneerde in de praktijk nog lang op basis van de heerlijkheid. Als we de elitelijsten nagaan die de zuidelijke commissarissen in 1814-1815 opstelden, dan merken we heel vaak dat de adellijke eigenaars de 'natuurlijke hoofden' van deze heerlijkheden waren en de term 'seigneurie' nog veelvuldig werd gebruikt.³⁷ Er waren immers nog heel wat oude heerlijkheden in het bezit van adellijke families en op deze wijze domineerde deze adel nog grote delen van het platteland.³⁸

33 Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 88.

34 Janssens, 'De restauratie van de adel', 390-391; Janssens en Duerloo, *Armorial de la noblesse*, I, 24-25.

35 Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 133-139, 151, 334; Mertens, *Nobles into Belgians*, 123; Blok, *Stemmen en kiezen*, 89; J. Pontet, 'Enjeux autour du statut noble dans les provinces basques sous l'Ancien Régime', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, 68, 81-85; M. Nassiet, 'Pedigree and Valor. Le problème de la représentation de la noblesse en France', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, 265.

36 Petiteau, *Elites et nobilités*, 52; Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 295, 313.

37 Zie de verslagen van de verschillende departementscommissarissen in Beterams, *The High Society Belgo-Luxembourgeois*, passim.

38 J. De Belder, 'Veranderingen in de sociaal-economische positie van de Belgische adel in de 19de eeuw',

Het verbaast dan ook niet dat de adel, in het bezit van deze oude heerlijkheden, een aantal van zijn privileges terug wilde en andere wilde behouden. Sommige edelen gebruikten daartoe hun invloed in de Provinciale Staten. Zo petitioneerde de Naamse adel onomwonden voor het behoud van de burgemeesterbenoeming in de heerlijkheden. Hun actie stootte vanzelfsprekend op liberaal verzet.³⁹

Er kwam ook nu weer een compromisvoorstel tot stand. Grondheerlijk bezit werd in principe afgewezen en van majoraten was geen sprake. Tussen adellijk en burgerlijk grondbezit bestond geen juridisch onderscheid. Ook edelen die niet in het bezit waren van oude heerlijkheden konden in de ridderschappen zetelen.⁴⁰ Maar anderszits kon het bezit van een heerlijkheid mede aanleiding geven tot adelsverheffing. Zo kreeg districtscommissaris Philippe Pecsteen de baronstitel en kon hij er de naam van zijn bezit aan toevoegen. De Naamse griffier Barbaix de Bonnines verkeerde jaren later in dezelfde omstandigheid.⁴¹ Inzake de benoeming van het bestuur van de heerlijkheid werd terdege rekening gehouden met de adellijke wensen. Als de edelen het ambt zelf niet wilden uitoefenen, dan konden ze kandidaten voor het burgemeesterschap en de raad voordragen waaruit de koning moest kiezen. Ook toen de nieuwe gemeentewet van 1825 in voege trad, bleef de burgemeesterskeuze in de heerlijkheid in de praktijk een adellijk voorrecht.⁴²

Ook wat de aankoop van gronden betreft, werd aan de wensen van adellijken tegemoetgekomen. We zagen al dat Napoleon hen in staat had gesteld hun bezittingen terug te kopen via de aankoop van de genaaste goederen. De oorspronkelijke eigenaren bleven ijveren voor de teruggave van hun bezittingen en voor de uitbreiding ervan. Willem I zette de verkoop verder, waarbij het vooral om vroegere kerkelijke bezittingen ging. Het Amortisatiesyndicaat organiseerde de verkoop en de aankoop gebeurde via domeinlosrenten. De adellijke opkopers werkten zeker ook met stromannen, maar uit de opsomming van al de aankopen blijkt dat er ook tal van rechtstreekse aankopen waren. In de lijst treffen we zowel oude adel aan – D’Arenberg, De Trazegnies, De Croÿ, De Ligne, De Liedekerke, De Berlaymont – als personen die door de Oostenrijkers waren geëdeld. Er gingen hoge globale bedragen mee gepaard: 700.000 fl. vormde geen uitzondering, terwijl graaf De Geloës de kroon spande met aankopen ten belope van meer dan twee miljoen fl.⁴³ Dat deze aankopen door de overheid beschermd werden, was de eis van deze adel. Er liepen in deze periode immers nog heel

Tijdschrift voor Geschiedenis, XCIII (1980) 487, 497.

³⁹ Bartier, 'Partis politiques et classes sociales', 212-214, 225.

⁴⁰ Janssens, 'De restauratie van de adel', 395-396; idem, 'De politieke invloed van de adel', 114.

⁴¹ Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 132. Zie ook Janssens en Duerloo, *Armorial de la noblesse*, op familienaam.

⁴² Blok, *Stemmen en kiezen*, 170-186.

⁴³ Pierre-Alain Tallier geeft deze namen en bedragen per aankoop op in 'La vente des forêts domaniales des provinces méridionales du Royaume des Pays Bas par le Syndicat d'Amortissement (1824-1830)', *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, CLXVI (2000) 1-302.

Koning Willem I (olieverf op doek, Joseph Paelinck, 1819; coll. Rijksmuseum, Amsterdam)

wat processen vanwege kerkelijke overheden.⁴⁴

Het jachtrecht was eveneens een oud recht dat in 1815 een adellijk voorrecht werd. Onder het *ancien régime* bezat de grondheer het exclusieve recht op de jacht op groot wild in een welbepaald gebied, met uitsluiting van anderen. Op grond van hun afkomst kregen edelen nu jachtvrijdom. Het koninklijk besluit van 13 februari 1815 bepaalde dat een edelman in de provincie waar hij woonde tot de jacht was gekwalificeerd.⁴⁵ In de literatuur wordt aan dit recht weinig aandacht besteed. Ten onrechte,

⁴⁴ Dit onderwerp werd nog niet systematisch bestudeerd. John Bartier, 'Partis politiques et classes sociales', geeft er al wel een aanzet toe.

⁴⁵ Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 285.

want zowel voor de eigenaars als voor de inwoners was het van belang. De repressie van diegenen, meestal armen, die in de bossen jaagden en er hout en vruchten verzamelden, was misschien niet meer zo heftig als tijdens het oude regime,⁴⁶ maar de toelating was nog steeds nodig en vormde een drukmiddel dat de adellijke heer kon inzetten.⁴⁷ Voor de grondbezittende adel speelden jachtpartijen dan weer een essentiële rol in hun leven. Hij beschouwde de jacht als een adellijk privilege, een onderdeel van een ritus die hem onderscheidde van de rest van de samenleving en hem samenbracht. Een ‘art de vivre’ zoals sommigen het zelfs noemden en die in het VKN volop gerespecteerd werd en in praktijk kon worden gebracht.⁴⁸

Een politieke machtsfactor

Hoewel er dus zeker inspanningen werden geleverd om de adel tegemoet te treden in zijn ambities om zijn sociale positie te herstellen, zorgden de koning en de regering er toch vooral op het politieke vlak voor dat hij een machtige groep bleef en dat bepaalde tradities uit het oude regime, al dan niet in aangepaste vorm, in stand bleven.

Bij de samenstelling van zijn hofhouding liet de koning daar geen misverstand over bestaan. In het *ancien régime* waren er aan beide zijden van de familie de juiste pedigrees nodig om de eervolle ‘gouden sleutels’ van de kamerheer te krijgen. Zo waren er onder de Oostenrijkers regels om hofdignitaris aan het Weense en Brusselse hof te kunnen worden. Maar ook Napoleon gaf aan zijn hof de voorkeur aan de oude adel.⁴⁹ Willem I liet die regels zonder meer doorwerken. In vergelijking met die van de Franse Bourbons was zijn hofhouding niet overdreven uitgebreid, maar ze kende toch al de verschillende functies: pages, kamerheren, grootkamerheren, grootmeesters, grootmeesteressen, oppervesters, hofdames, eredames, etc.⁵⁰ Omdat het Noorden minder oude en hoge adel kende, overheersten zuidelijke edellieden aan Willem's hof. Burgers werden niet benoemd. Meer zelfs als we de globale lijst van zuidelijke hofdignitarissen ontleden, dan constateren we dat de oude adel niet enkel domineerde, maar dat men kennelijk enkel aanvaard werd als de afstamming tot het begin van zeventiende eeuw terugging. Sommige van deze oude families telden meerdere hofdignitarissen, onder wie ook meerdere hofdames, uit verschillende generaties en verschillende takken van de familie. Kortom, de groep vormde een mooi beeld van de zuidelijke adel met pedigree, waarbinnen ook de protocollaire hiërarchie in acht

46 P. Janssens, ‘La vie de Cour, la noblesse et la chasse’, in: idem en Siger Zeischka, ed., *La noblesse à table: des ducs de Bourgogne aux rois des Belges* (Brussel, 2008) 150-163.

47 Citaat van G. Arrivabene in J. Stengers e.a., *Index des éligibles au Sénat (1831-1893)* (Brussel, 1975) 108.

48 Wiscart, ‘Les élites de Picardie’, 206; F. Demier, *La France de la Révolution, 1814-1830* (Parijs, 2012) 670.

49 Demier, *La France de la Révolution*, 86 en 142; Mertens, *Nobles into Belgians*, 34-35, 71-90; D. Higgs, *Nobles in nineteenth-century France. The practice of inegalitarianism* (Baltimore, 1987) 17, 131-134.

50 Demier, *La France de la Révolution*, 68-69, 168, 176; Ph. Mansel, *La Cour sous la Révolution, l'exil et la Restauration, 1789-1830* (Parijs, 1989).

werd genomen. Deze adel voerde immers de meest prominente adellijke predicaten: prinsen, hertogen, markiezen en graven.⁵¹ De koning volgde ook andere gewoonten van zijn voorgangers: bij het screenen werd rekening gehouden met de politieke opstelling. Zich afzetten tegen het beleid kon niet, te vrijpostig optreden evenmin en wie openlijk kritiek had werd geweerd, zij het dat benoemingen aan het hof ook konden dienen om oppositievoeren tegen te houden. Het ging hier dus ook om disciplineringsmiddelen.⁵²

Voor wie loyaal was – en dat was de overgrote meerderheid – waren deze functies belangrijk en werden ze als zeer prestigieus ervaren. Met de vorst ontstond immers een vertrouwelijke relatie. De functies dienden om de adel aan de monarchie te binden. Ze moesten voor haar populariteit zorgen, maar tegelijkertijd gaven ze hofdignitarissen heel wat invloed. Kamerheren stonden immers in hoog aanzien. Tot de hofadel behoren hield een nauwe, persoonlijke omgang en band met de koninklijke familie in. De meeste functies impliceerden immers een aanwezigheid tijdens bezoeken, ontvangsten, feesten en recepties, of zelfs een meer permanent verblijf. Aan het hof verkeren bleef ook tijdens de restauratieregimes belangrijk.⁵³

Hoffuncties waren bovendien niet zelden springplanken voor andere functies. Dat was zeker het geval voor de benoemingen in de diplomatie. Gezanten en ambassadeurs behoorden in het oude regime stevast tot de adel en, omdat hun functie een dure aangelegenheid was, meestal tot de rijke adel. In 1822, onder de Bourbons, waren al de Franse diplomaten opnieuw edelen.⁵⁴ Willem I volgde deze traditie. Het Zuiden telde verhoudingsgewijs niet zoveel functies als het Noorden, maar diegenen die wel carrière konden maken in de diplomatie waren afkomstig uit de oude adel, ook al kwamen geadelden uit de Oostenrijkse periode eveneens in aanmerking.⁵⁵

De van oudsher nauwe band tussen 's konings leger en de adel is voldoende bekend. Tijdens het *ancien régime* was die bijzonder hecht. Het officierenkorps werd zeer lang hoofdzakelijk gevormd door edelen, die sneller konden opklimmen, niet on-

51 In de *Almanach de la Cour* (1840), 143 e.v., vindt men de volledige lijst van de hofadel, van zowel de koning, de koningin, de kroonprins en zijn echtgenote, prins Frederik en prinses Marianne. Met behulp van Janssens en Duerloo, *Armorial de la noblesse*, traceerden we de adellijke afstamming van deze families.

52 Demier, *La France de la Révolution*, 153; H. De Schepper, 'De Eerste Kamer in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden', in: A. Postma e.a., ed., *Aan deze zijde van het Binnenhof. Gedenkboek ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer der Staten-Generaal* (Den Haag, 1990) 37-38; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 23-24.

53 Demier, *La France de la Révolution*, 153; B. van den Braak, *De Eerste Kamer. Geschiedenis, samenstelling en betekenis, 1815-1995* (Den Haag, 1998) 45.

54 Demier, *La France de la Révolution*, 105; Mertens, *Nobles into Belgians*, 105-106; D. Lieven, *The aristocracy in Europe, 1815-1914* (New York, 1992) 184; J.P. Jourdan, 'De l'aristocratie d'Ancien Régime à la haute fonction publique contemporaine', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, II, 267.

55 Enkele bekende voorbeelden: P.J.F. baron de Crombrugge van Looringhe (Denemarken); graaf de Hemricourt de Grunne (Duitse Bond), A. graaf de Liedekerke (Zwitserland); graaf Errembaud de Dudzeele (Rusland); E.M.A. graaf Martini (Brazilië); A.J. burggraaf Goupy de Quabeck; A.P. graaf de Visscher de Celles; A. markies de Trazegnies.

deraan de ladder moesten beginnen, gemakkelijker doorstootten naar de hoogste regionen en deze hoogste functies dan ook monopoliseerden.⁵⁶ Ondertussen waren officiersopleidingen geprofessionaliseerd en in hoge mate toegankelijk geworden voor lieden van burgerlijke huize, maar dat nam niet weg dat ook in het Zuiden adellijke families de traditie voortzetten en in het leger van Willem I dienden. Zo telden de Du Chastels – Bourgondische Henegouwse adel – en hun verwanten de De Roisins, meerdere hogere officieren.⁵⁷ Systematisch onderzoek in de relatief kleine groep van 440 officieren die het Zuiden telde, kan meer exacte gegevens opleveren, maar de bronnen⁵⁸ laten ook nu al zien dat de adellijke gewoonte om een of twee zonen in het officierenkorps te hebben zich doorzette.⁵⁹ Een aantal onder hen werden bovendien vleugeladjutant en kwamen zo in de hofhouding terecht.⁶⁰ Na Napoleons nederlaag zochten andere nobelen eveneens het leger van het VKN op: sommigen voor de Honderd Dagen, anderen zelfs na Waterloo. Het ging daarbij niet enkel om zuidelijke adel, maar ook om buitenlanders, Fransen en keizerlijke geadelden.⁶¹ Samengevat: de meritocratie had volop haar intrede gedaan in het leger van Willem I, maar vanwege de hoge posten die de adel bezette, bleef deze toch nog een belangrijke factor.

In de bestuurlijke elite was deze tendens eveneens, zo niet nog duidelijker, zichtbaar. Ook daarbinnen was er een doorbraak van burgerlijke families, maar als we naar de concrete benoemingen kijken, dan blijkt de adel meer dan dominant. De adel bekleedde weliswaar geen voorbehouden ambten meer, maar in de praktijk waren die er wel. De scheidslijn tussen oude en jongere adel was nu wel opgeheven: de ambtsadel uit de zeventiende en ook die uit de achttiende eeuw konden goed aan hun trekken komen. Bestuurservaring en bekwaamheid speelden eveneens een rol. De groep zuidelijke ministers vormde een treffend voorbeeld van deze praktijk. Op een enkele uitzondering na, kwamen dezen allen uit de adel.⁶² Hetzelfde was het geval bij de pro-

56 Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 106; Mertens, *Nobles into Belgians*, 91-93, 97-98 en 103-104; Bartier, 'Partis politiques et classes sociales', 210.

57 A. du Chastel, 1830. *Les Hollandais avant, pendant et après la Révolution. D'après les souvenirs de famille* (Brussel, 1908).

58 Du Chastel, 'Les Hollandais', passim; Puraye, *Mémoires*; L. Anciaux, *La participation des Belges à l'oeuvre coloniale des Hollandais* (Brussel, 1955); E. Swart, 'Subjecten en sujetten. Willem I en de creatie van een nieuwe officierscorps', *Armanentaria*, XXXV (2000) 89-111; A.J.C.M. Gabriels, 'Betrouwbaar of onbekwaam. Ideologie en professionalisme bij de keuze van generaals in het nieuwe Nederlandse leger', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, CXXVI (2013) 34-55.

59 Enkele adellijke families met officieren: graven Errembauld de Dudzeele, D'Oultremont, De Bylandt, De Renesse Breidbach, Van der Burch; burggraven De Nieuport, Du Toit, baronnen De Crassier, De Lens, De Woot de Trixhe, De Thysbaert en ridders De Knijff.

60 Families met vleugeladjutanten: de Fourneau De Cruykenbourg, De Croÿ, De Knijff, De Roisin, De Wauthier, De Xhénémont, Du Chastel.

61 Petiteau, *Elites et nobilités*, 68; Puraye, *Mémoires*, passim. Enkele voorbeelden van adellijke officieren die uit het Franse leger kwamen: F. Dumonceau, A. de Bieberstein, I. Duvivier, A. van der Meere de Cruyshoutem, A.C. d'Aubremé, L. de Stuers, L.J. Le Hardy de Beaulieu, J.L. Vandersmissen, C. van der Burch, G.T. de Wauthier, C.de Posson; A.J. des Tombe.

62 Adellijke ministers: P.C. de Coninck, M.F.C. Goubau d'Hovorst, F.J. Pélichy de Lichtervelde, C. d'Ursel.

vinciegouverneurs. De aloude gewoonte om hen uit adellijke families te halen, zette Willem I voort. Oude en nieuwere adel kwamen daarbij aan bod. En wie niet tot de adel behoorde, werd in de loop van zijn carrière in de adel verheven.⁶³ In de groep van de districtscommissarissen deed zich eenzelfde scenario voor, zij het dat niet-adellijken kennelijk wel wat gemakkelijker toegang kregen tot deze lagere functie.⁶⁴ Over de machtspositie van de adel op het platteland hadden we het al. Daar waar de edellieden in hun kastelen te midden van hun gronden gevestigd waren, hadden ze het doorgaans voor het zeggen. Maar ook in de grote en middelgrote steden gaf de koning aan de adel de voorkeur. In sommige steden behoorden burgemeesters tot de oude adel, in de meeste andere ging het om adel uit de Oostenrijkse periode.⁶⁵ In de centrale administratie lagen de zaken anders: daar waren niet-adellijken in de meerderheid, maar onder de controleurs en inspecteurs van de belastingen, bij het beheer van de schatkist en bij dat van de domeinen constateerde men toch nog een opvallende adellijke aanwezigheid, vooral van niet-getitelden.⁶⁶ Kortom, het groot aantal functies en ambten dat de koning en de regering aan leden van de adel toekenden, toonde aan dat de oude tradities nog volop doorwerkten en de adel in het Zuiden voor velen nog steeds de hoeksteen van het regime vormde.

Maar hoe sterk dit op meerdere terreinen het geval mocht zijn, toch was de adellijke politieke macht het sterkst geconcentreerd op het provinciale vlak. De band met het *ancien régime* speelde ook hier weer een rol. We moeten immers maar denken aan de politieke betekenis die de gewestelijke constituties en de Staten toen hadden. Na 1815 kwamen de bronnen van de macht opnieuw in de Provinciale Staten en dus hoofdzakelijk bij de adel te liggen. Via de ridderschappen werd de adel provinciaal georganiseerd en bleef het onderscheid naar standen bestaan. Dit leidde ertoe dat er van de adel nog steeds verwacht werd dat hij de belangen van zijn provincie bij de koning en zijn ministers verdedigde. Hoe uitte die macht zich nu concreet? We zagen al dat de koning de adellijke samenstelling van de ridderschappen bepaalde. Deze orde verkoos de provinciale vertegenwoordigers rechtstreeks. Dit kiezerskorps was dus in wezen een aristocratisch lichaam, wat een inbreuk op de burgerlijke gelijkheid was en een grondwettelijke verankering van de bevoorrechting van de adel betekende.

63 Adellijke gouverneurs: E. de la Motte Baraffe, F. van Ertborn, A. van den Bogaerde, Ch. de Keerbergh, C.A. de Liedekerke, J. d'Anethan, L. du Bus, A. van der Fosse, C. van der Fosse, E. de la Coste, J.B. d'Homalius d'Hallooy, F. de Baillet, Ph. d'Arschot, M. de Beeckman de Libersart, F. d'Anethan, P.J. Pycke, P. de Lens de Lichtervelde, J. de Loen. In de adel verheven: C. de Brouckère, B. Holvoet, M.F. de Macar.

64 Adellijke districtscommissarissen: F.A. de Ficquelmont, C. de Nieuport, H. de Glymes de Hollebecque, F.A. de Kerchove de la Deuze et d'Exaerde, A. van den Bogaerde, B.J. van der Stichele, S. de Harlez, P. de Burbure, A. de Roisin.

65 Burgemeesters uit de oude adel: baron Triest in Kortrijk, B. graaf de Bethune in Doornik, J. van Crombrugghe in Gent. Meer recente adel: G. de Caters in Antwerpen, J. de Wellens in Brussel, P.J. Veranneman in Brugge, D. de Mélotte d'Envoz in Luik, C. de Waepenaert in Aalst, T. Tahon de la Motte in Bergen.

66 Adel in de administratie: F. d'Udekem, ridder Ph. de Wouters, F.J. baron de Loën d'Enschédé, H. graaf de Liedekerke, fam. Ruys, Ph. baron de Goer, H.J.X. Marbaix de Graty, F.J. Poupez de Kettenis.

Het alleenrecht kreeg dit kiezerskorps echter niet. Het grondbezit werd ook vertegenwoordigd door de landelijke stand. Leden van de ridderschappen konden echter ook in die stand optreden en wegens de hoge kiescijns en hun prestige op het platteland, kregen adellijken ook via dit kieskorps doorgaans de meeste stemmen. In de stedelijke orde kon de burgerij wel beter doorbreken, maar in grotere steden als Brussel, Luik, Antwerpen en Gent, werden eveneens edellieden verkozen. In de provinciale bestuurscolleges koos men bovendien ook bijna uitsluitend voor adellijke voorzitters en députés.⁶⁷ Dat deed de tegenstanders uitroepen dat het om ‘une majorité effrayante’ ging en aangezien de Provinciale Staten de leden van de Tweede Kamer van de Staten-Generaal verkozen, had de adel, en zeker de zuidelijke adel, ook in dat politieke lichaam een grote invloed. De ridderstand bepaalde, samen met het platteland en de steden, wie ging zetelen. Dat de meerderheid tot zijn ‘stand’ behoorde, moest dus niet verbazen.⁶⁸

Maar betekende dit nu ook dat de Provinciale Staten nog steeds belangrijke beleidscentra waren? Toch niet, want hier dook de compromisvorming weer op. Er was immers geen gewestelijke autonomie, noch een soevereine standenvergadering meer. Deze was afgeschaft en vervangen door de centrale overheid. De leden werden wel met de nodige egards behandeld: hun participatie werd ruimschoots vergoed, ze zetelden meestal een tiental jaren en er trad dynastievorming op, want zowel vaders en zonen als broers konden samen zetelen.⁶⁹ De bevoegdheden van de Provinciale Staten waren uitgebreider dan onder het Franse regime, maar ze waren hoe dan ook beperkt, strikt regionaal en goed afgebakend. Vooral toen tegen het einde van de jaren 1820 in de Provinciale Staten een aantal kritische stemmen zich liet horen, en zich in het grievendebat wilde mengen en overgaan tot petitioneren, kregen de gouverneurs de opdracht om hen in te tomen: de Staten mochten geen problemen behandelen die niet rechtstreeks betrekking hadden op provinciale beleidsthema's.⁷⁰

Dat gold natuurlijk niet voor de leden van de Eerste Kamer. Die zetelden in een senaat die kenmerken van een adelskamer had. De Eerste Kamer was vooral op de expliciete vraag van de zuidelijke grondwetbesluitvormers tot stand gekomen, waarbij diverse argumenten waren gebruikt. Zo vonden traditionalisten dat de adel wegens zijn bevoorrechte positie in de samenleving ook in de Staten-Generaal recht had op een aparte vertegenwoordiging. Voor aanhangers van het aristocratisch liberalisme

67 Mertens, *Nobles into Belgians*, 115-116; De Wit, *De strijd*, 340; Blok, *Stemmen en kiezen*, 68; Janssens, 'De restauratie van de adel', 396-397. José Douchamps, *L'ordre équestre*, vermeldt ook telkens de leden van de Deputatie en de voorzitters.

68 Van Zanten, *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedwaard*, 312; Blok, *Stemmen en kiezen*, 82; Van den Braak, *De Eerste Kamer*, 312.

69 Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 325; Van Sas, 'Onder waarborging', 463-464; Blok, *Stemmen en kiezen*, 51-54 en 84-95; Bartier, 'Partis politiques et classes sociales', 216.

70 E. Witte, 'De Belgische provinciewet van 1836 in het licht van de spanningsvelden van de transitieperiode, 1790-1840', in: I. Nijenhuis, J. Roelevink en R. Sluijter, ed., *De leeuw met de zeven pijlen. Het gewest in het landelijk bestuur* (Den Haag, 2010) 30-32; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 29, 55, 62.

moest de Eerste Kamer het aristocratische element in het bestel vormen tegenover de verkozen Tweede Kamer en tussen vorst en volk kunnen bemiddelen. Heroverweging van de wetten in deze Kamer zou eventuele fouten van de verkozen Kamer kunnen corrigeren. Maar zowat iedereen was bovendien van mening dat de zuidelijke adel via de Staten-Generaal bij het landsbestuur moest worden betrokken. Dat Engeland en Frankrijk over een dergelijk nuttig geacht systeem beschikten, sterkte hen in hun voornemen.⁷¹

Een direct uitvloeisel van de aristocratie werd de Eerste Kamer echter niet. De ridderschappen verkozen haar niet. De koning wilde er immers ook zijn voordeel mee doen, op de steun van de adel kunnen rekenen en er zijn greep op versterken. Zoals in Frankrijk kreeg hij het recht de leden te benoemen en wel 'uit hen die door diensten aan den staat bewezen, door hunne geboorte of gegoedheid onder de aanzienlijken behoren'.⁷² Ze werden in principe dus niet op grond van hun geboorterecht gekozen, maar in de praktijk kwam het er wel op neer. Zo waren de zuidelijke leden bijna zonder uitzondering uit adellijke, meestal oude, geslachten afkomstig en waren ze ofwel hofdignitarissen, hogere officieren, grondbezitters of renteniers, ofwel voormalige Tweede Kamerleden, gezanten, ministers of gouverneurs. Vijftig was hun gemiddelde leeftijd.⁷³ Kortom, het ging om groepen waartoe enkel adellijken behoorden, zowel adel met een pedigree als een minderheid van getitelden afkomstig uit de Oostenrijkse periode – dezelfde mix dus als in de bestuurselite.

Hadden sommigen gewild dat de Eerste Kamer een macht tegen die van de koning vormde, dan evolueerde de machtsverhouding allesbehalve op die manier. De koning slaagde er daarentegen in er een eigen machtsinstrument van te maken. Er waren benoemingen van Eerste Kamerleden om staatslieden te belonen of om voor compensaties te zorgen. Door de gegadigden werd de benoeming vaak als een koninklijk eerbewijs gezien, als een bekroning van een verdienstelijke loopbaan, terwijl de legitimisten onder hen de koning graag bijstonden. De hoge jaarlijkse toelage trok dan weer anderen aan.⁷⁴ De Eerste Kamer had bovendien een onbeperkt vetorecht ten overstaan van alle wetten. Ze kreeg dus het laatste woord en kon als remmende factor optreden. Op die manier werd de koning in de mogelijkheid gesteld zijn gezag uit te breiden en konden ongewenste initiatieven uit de Tweede Kamer door het veto van een volgzaam Eerste Kamer worden geblokkeerd.⁷⁵

71 Blok, *Stemmen en kiezen*, 81; De Schepper, 'De Eerste Kamer', 16-17, 26 en 31; Van den Braak, *De Eerste Kamer*, 13-17, 33-38, 49, 75; Witte, 'De Grondwet', 24-26; eadem, 'Members of the Upper Chamber'; E. de Waresquiel, *Un groupe d'hommes considérables. Les pairs de France et la Chambre des pairs héréditaires de la Restauration, 1814-1850* (Parijs, 2006).

72 De Schepper, 'De Eerste Kamer', 31; Witte, 'Members of the Upper Chamber'.

73 Mertens, *Nobles into Belgians*, 224-226; Van den Braak, *De Eerste Kamer*, 57-67.

74 De Schepper, 'De Eerste Kamer', 27, 35; Van den Braak, *De Eerste Kamer*, 38-40, 43.

75 Van den Braak, *De Eerste Kamer*, 41, 75-78; Witte, 'Members of the Upper Chamber'.

Het kasteel van Bovelingen van de Oranjegezinde graaf Guillaume Georges François de Borchgrave d'Altena (1774-1845) (litho, J.B. Jobard naar een tekening van Generaal de Howen, in: J.J. de Cloet ed., *Voyage pittoresque dans le Royaume des Pays Bas* (Brussel, 1825)

Sociale en sociaal-culturele aspecten

Dat brengt ons bij het beleid zelf. Ondersteunde het de adellijke posities en werd het omgekeerd ook door de adel gesteund? Hier lagen de zaken wel wat ingewikkelder. Paul Janssens heeft er terecht op gewezen dat de adel geen aparte of homogene sociaaleconomische groep vormde. Hij kon noch tot een bepaalde vermogensgroep of een vorm van eigendom noch tot een bepaald beroep worden herleid. De economische activiteiten en de beroepen die edelen uitoefenden, vond men bovendien vooral bij de burgerij terug.⁷⁶ De adel mocht evenmin met agrarische belangen worden gelijkgeschakeld, zij het dat veruit de grootste groep tot de aanzienlijkste grondbezitters behoorde en de adel vooral was gesitueerd onder de heel grote eigenaars, van wie de bezittingen zich soms over talrijke dorpen en over meer dan één provincie uitstrekten. Landbouwers hadden de meeste grond in hun bezit, maar dat nam niet weg

⁷⁶ Janssens, 'De Zuidnederlandse adel', 447-452.

dat pachthoeves een belangrijke bron van adellijke inkomsten vormden en de grondbezittende adel zich soms met aan zijn gronden gelieerde agrarische industrieën en veeteelt bezighield.⁷⁷ De adel was er ondertussen mee vertrouwd geraakt dat hij geen fiscale voorrechten meer genoot en grondbelasting een normale zaak was. Een beleid dat het recht om te bezitten goedkeurde, met inbegrip van de aangekochte genaaste goederen, waardeerde hij. De handhaving van zijn lokale, grondgebonden machtsposities eveneens.⁷⁸ De grondslagen van de fiscale politiek van de regering werden echter niet geapprecieerd. Het verbod op de uitvoer van graan en het belasten van de basisbestanddelen van voedsel en drank via het maal- en slachtrecht waren ook bij de adel impopulair. Dat had immers een negatieve invloed op de landbouwopbrengsten. Onder de zuidelijke leden van de Tweede Kamer stemden ook geadelden tegen deze wetten en de Eerste Kamer verzette zich eveneens tegen het regeringsbeleid, toen de belasting op het gemaal ter sprake kwam.⁷⁹

96 Lange tijd gold dat men geen lid van de adel kon zijn als men handel dreef of industriële activiteiten beoefende. Er waren echter uitzonderingen. Delven in de ondergrond werd wel aanvaard. Zo waren de families De Chimay, D'Ursel, De Mero de, D'Arenberg en D'Oultremont actief in de mijnbouw en waren De Desmanet de Biesmes en de D'Anethans gefortuneerde eigenaars van ijzersmelterijen in Namen en Luxemburg.⁸⁰ Vanaf de achttiende eeuw konden vermogende geadelde handelaren en bankiers eveneens hun activiteiten verderzetten. De families Geelhand, De Caters, Van Haver, Osy, Cogels en De Pestre waren er markante voorbeelden van.⁸¹ Het betekende dat ook onder de adel een (kleine) groep mee kon profiteren van de economische interventiepolitiek van de koning. De vorst was namelijk sterk geïnteresseerd in het zuidelijke industrialiseringsproces en in de financiering van de productie en de distributie. Bij de instellingen die hij daartoe oprichtte was natuurlijk vooral de industriële, commerciële en financiële burgerij betrokken, maar het was toch frappant dat de adel in de beginjaren van de Société Générale reeds tien procent van de grote

77 Janssens, 'De politieke invloed van de adel', 117-119; idem, *L'évolution de la noblesse*, 310-312; Mertens, *Nobles into Belgians*, 60, 69-80.

78 Janssens, 'De Zuidnederlandse adel', 453.

79 Van den Braak, *De Eerste Kamer*, 45-46; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 35-36, 64.

80 Lieven, *The Aristocracy in Europe*, 121-123; Higgs, *Nobles in nineteenth-century France*, 111-118; Janssens, 'De Zuidnederlandse adel', 460-461; De Belder, *Veranderingen in de sociaal-economische positie*, 496-498.

81 K. Degryse en P. Janssens, 'The economic role of the Belgian aristocracy in the 17th and 18th centuries', in: P. Janssens en B. Jun-Casalilla, ed., *European aristocracy and colonial elites. Patrimonial management strategies and economic development, 15th-18th century* (Aldershot, 2005) 57-82; Janssens, *L'évolution de la noblesse*, 322; idem, 'Châteaux forts et châteaux de plaisance dans l'espace belge: de la noblesse médiévale à la noblesse moderne', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, 404; P. Janssens, 'Chefs d'entreprise et aristocrates belges au XIXe et XXème siècles', in: E. Buyst en G. Devos, ed., *De lokroep van het bedrijf. Handelaars, ondernemers en hun samenleving van de zestiende tot de twintigste eeuw. Liber Amicorum Roland Baetens* (Antwerpen, 2001), 121-133; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 58-99.

aandeelhouders leverde, terwijl ook elders adellijke handelaren en bankiers de leiding van deze en gelijkaardige instellingen op zich namen. Via domeinlosrenten en andere overheidspapieren hadden ze eveneens financiële belangen in het regime.⁸²

Op grond van uitgeoefende ambtelijke functies kon men vanaf de zeventiende eeuw aanspraak maken op titels, terwijl we zagen dat adellijke officieren een veel voorkomend verschijnsel waren. Zowel de bestuurlijke elite als de officieren legden de eed van trouw aan de koning en de grondwet af en gedroegen zich zoals van hen verwacht werd: konings- en regeringsgezind en gezagsgetrouw. De koning zocht voor hogere functies vooral overtuigde aanhangers. Hun afhankelijkheid en loyaliteit waren dus doorgaans groot en ze werkten ijverig mee aan het onderdrukken van kritiek en oppositie. Slechts enkele ambtenaren durfden het aan om als verkozenen in verzet te komen. Ze werden dan op harde wijze tot de orde geroepen. Men denke maar aan De Stassart en De Bousies, die beiden afgestraft werden, baron of geen baron.⁸³

Maar dat de adel op sociaaleconomisch vlak een heterogene groep vormde en geen eigen politiek programma bezat, wil niet zeggen dat hij daarom geen gemeenschappelijke kenmerken had. Het beeld dat de edellieden van zichzelf hadden, bewees dit ten volle. Ze meenden zich van anderen te onderscheiden door heel eigen waarden: zij bewaarden de tradities uit het verleden, aan hun familiegeschiedenis ontleenden ze gezag, en gevoelens van waarde en eer behoorden tot die specifieke adellijke mentaliteit die van generatie op generatie werd overgedragen en waardoor de ketting van generaties een eenheid vormde. Aan de illustere daden van hun familie voor het land ontleenden ze prestige. Het bezit van een excellente genealogie was dus van belang.⁸⁴ Adellijken waren met andere woorden volop bezig met het beklemtonen van hun exclusiviteit en hun superioriteit. Dat ze hun familie als een netwerk van families met speciale tradities zagen, uitte zich ook in hun huwelijkspolitiek. Echtverbintenissen hadden zoveel mogelijk plaats onder gelijken, zowel wat de afstamming als het fortuin betrof. Men huwde dus meestal in families met ongeveer dezelfde pedigree en met dezelfde welstand. Via verwantschappen bleven soliede sociale lijnen bestaan, met veel nauwe onderlinge banden, terwijl deze gesloten groepen zich ook niet gemakkelijk openstelden voor edellieden van jongere datum.⁸⁵

Een eigen levensstijl, met aangepaste attitudes en gedragscodes, maakte deel uit van deze gesloten sociale wereld, ook al werd hij door de burgerij op haast alle terreinen geïmiteerd. De kastelen op het platteland waren nog steeds de sokkel van de

⁸² Witte, *Het verloren koninkrijk*, 97-105.

⁸³ Witte, *Het verloren koninkrijk*, 47-49, 50-58, 63-64.

⁸⁴ Higgs, *Nobles in nineteenth-century France*, 17, 70, 222; De Waresquiel, *Un groupe d'hommes*, 68; De Dijn, *French political thought*, 52; Bartier, 'Partis politiques et classes sociales', 212. Douxchamps, *L'ordre équestre*, geeft een systematisch overzicht van de verwantschappen tussen de leden van de ridderschappen.

⁸⁵ Mertens, *Nobles into Belgians*, 55-57; P. Jarnoux, 'Des ambiguïtés d'un modèle idéalisé aux crispations identitaires: la noblesse bretonne au 18e siècle', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, 91, 98-100; Stengers e.a., *Index des éligibles au Sénat*, 115.

macht van de adel, het ankerpunt van zijn dominantie. Vele families bevonden zich al eeuwenlang te midden van hun bezittingen en hun kastelen waren de symbolen van hun macht. Grote grondbezitters hadden meer dan één kasteel in meer dan één provincie.⁸⁶ Men verbleef er vanaf de zomer tot december, om dan naar de stad te gaan, waar velen een tweede residentie hadden. Voor de zeer vermogenden was dat een luxueus *hôtel de maître*, voor anderen een meer bescheiden residentie of een appartement. De adel verbleef zoveel mogelijk in de steden waar het hof gevestigd was en liefst in zijn onmiddellijke nabijheid. Luik en Brussel hadden in het oude regime deze traditie gekend. Dankzij de beurtrol tussen Den Haag en Brussel, groeide de wijk in de omgeving van het paleis, het parlement, het park en de Zavelkerk opnieuw uit tot de geprefereerde Brusselse verblijfplaats van de adel.⁸⁷ Daar had zijn societyleven vooral plaats, in selecte gezelschappen en gesloten salons, met weinig contact met de hogere burgerij. Enkel in geleerde genootschappen en in vrijmetse-laarsloges ontmoette men burgers. Zo telde de Brusselse Academie een aantal edelen met bestuursfuncties onder haar leden en de meest gerenommeerde wiskundige, De Nieuport, behoorde eveneens tot de oude Vlaamse adel.⁸⁸ Maar ook op het platteland bleef men tijdens bezoeken, recepties en bals diegenen frequenteren die dezelfde sociale codes kenden en gebruikten. Men bleef met andere woorden zoveel mogelijk onder elkaar.⁸⁹

Hoezeer de katholieke godsdienst in sommige families een vooraanstaande plaats innam en een onderdeel van het waardenstelsel vormde, zagen we al en ook hoe de ultramontaanse katholieken in verzet kwamen en zich na het pijnlijke conflict met de ultramontaanse bisschop De Broglie – die had de Grondwet niet aanvaard, werd vervolgd en vluchtte – hardnekkig bleven verzetten tegen de kerkpolitiek van Willem I. Sommigen deden dat als verkozenen in de Tweede Kamer of in de Provinciale Staten, anderen lagen mee aan de basis van petitieën of van oppositiebladen. Sommige families telden overigens leden van de hogere clerus. Deze ultramontanen vormden echter een minderheid, maar dat nam niet weg dat ook de ruimer denkende adel vasthield aan de katholieke godsdienst en de kerkelijke rituelen, en graag persoonlijke contacten onderhield met bisschoppen en priester-biechtvaders.⁹⁰

Wat zijn taalgebruik betrof, hield de adel eveneens aan een welbepaalde traditie

86 Janssens, 'Châteaux forts', 395-410; Demier, *La France de la Révolution*, 668-670; R. Baury, 'L'ubiquité nobiliaire au XVIIe et XVIIIe siècles', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, 134-137.

87 Pontet, 'Enjeux autour du statut de noble', 75-76; Baury, 'L'ubiquité', 134-142; B. Dumons, 'Annales mondains et quartiers notables, Bordeaux et Toulouse au début du XXe siècle', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, II, 287; E. Witte, 'The formation of a centre in Belgium', *European History Quarterly*, XIX (1989) 435-468; eadem, *Het verloren koninkrijk*, 22-23.

88 Zie de artikelen van Pieter Dhondt, Els Witte en Jean Paul Van Bendegem in J. Tollebeek, E. Witte en G. Kurgan, ed., *De wereld van de geleerden. De Académie royale des Sciences et Belles Lettres de Bruxelles onder Willem I* (Leuven, 2018).

89 Wiscart, 'Les élites de Picardie', 207-209; Janssens, 'Châteaux forts', 384.

90 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 383-387, 405, 488-469.

vast, die trouwens ook door de burgerij was overgenomen en door de annexatie bij Frankrijk in de hogere sociale lagen was versterkt.⁹¹ In Luik en Wallonië verbaasde het natuurlijk niet dat het Frans primeerde, maar ook in Brussel en Vlaanderen maakte het Frans deel uit van de adellijke levensstijl. Vandaar dat er in de Provinciale Staten stemmen opgingen om verzet aan te tekenen tegen de vernederlandsingspolitiek van Willem I en de koning ook door de adel tot toegevingen werd gedwongen. In de Eerste Kamer zette zijn aanwezigheid er zelfs toe aan dat er uitsluitend Frans werd gesproken, ook door de noordelijke leden. Dat was trouwens ook de taal die men in de omgang met de koning en de koninklijke familie gebruikte.⁹²

De band met de koning was doorgaans nauw en voor de meesten gebaseerd op legitimisme en de daarbij aansluitende koningstrouw. Het waren principes die door de conservatieven in deze restauratieperiode hoog in het vaandel werden gedragen. Zou het herstel van de oude legitimiteit immers niet de stabiliteit van Europa ten goede komen? Bij dit legitimisme sloten de meeste edellieden zich aan, waardoor de koning op hun steun kon rekenen, de eed van trouw voor hen betekenisvol was en vorstentrouw, respect voor en een zekere onderdanigheid aan de koning gemeenschappelijke kenmerken vormden.⁹³ Dit denken verklaarde mede waarom aan het hof verkeren of in de omgeving van de koninklijke familie verblijven, sociaal belangrijk werd geacht, en waarom er ook aan de oranjecultus werd deelgenomen.⁹⁴

Kortom, het sociale prestige van de adel bleef in het VKN nog in sterke mate overeind. De symbolen van ongelijkheid die naar de vroegere standenmaatschappij verwezen, waren geenszins verdwenen. Bijgehouden door standsdenken en een eigen levenswijze, verwachtte de adel dat hem respect werd betoond en achtten edellieden zich nog steeds verheven boven anderen.

Besluit

Wat kunnen we nu concluderen over de positie van de zuidelijke adel in het koninkrijk? Hielp die het adellijk orangisme in en na 1830 mee verklaren? Dat de koning veel belang hechtte aan de aansluiting van deze vermogende adel bij zijn regime, was duidelijk. Het was al met al een sterke positie die hij de adel gaf. Er was geen standenstaat meer maar in politieke zin werden de adellijken zonder meer bevoorrecht, hun machtsposities werden beschermd en het regime hield ook rekening met hun denken

91 E. Witte en H. Van Velthoven, *Les querelles linguistiques en Belgique. Le point de vue historique* (Brussel, 2011) 43-50.

92 Witte en Van Velthoven, *Les querelles linguistiques*, 62; De Schepper, 'De Eerste Kamer', 41; Witte, 'Members of the Upper Chamber'.

93 Zamoyski, *Rites of peace*, 174-179; M. Figeac-Monthus, 'Royaliste de naissance, républicain de conviction ou l'impossible modèle de T.J.H. de Lur Saluces', in: Pontet, Figeac en Boisson, ed., *La noblesse*, II, 245-247; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 44, 52, 106.

94 Witte, 'De Oranjecultus', 157-176.

en levensstijl. Zonder een terugkeer naar het *ancien régime* te willen, knoopte het restauratieregime aan bij de oude zuidelijke geslachten en domineerden deze in het Zuiden het maatschappelijk-politieke *establishment*. Politiek was onder Willem I een elitaire aangelegenheid waarin de adel in het Zuiden een rol van betekenis speelde. Niet zonder botsingen overigens. Oude en nieuwe beginselen kwamen immers voortdurend in conflict. Er werden telkens pogingen ondernomen om het midden op te zoeken, maar het oprukkend liberalisme en zijn egalitarisme leidden tot verzet. De politiek ten overstaan van de adel veroorzaakte ongelijkheid en ondermijnde het liberale staatsdenken. Waren ridderschappen geen inbreuken op de burgerlijke gelijkheid en waren de monopolies van de adel aan het hof, in de diplomatie, in de Eerste Kamer en in grote delen van de bestuurlijke elite niet in strijd met datzelfde beginsel? Voor overtuigde liberalen was het overwicht van het aristocratische element schadelijk en moest de burgerij ertegen beschermd worden. De republikeinse oppositie trok er vanzelfsprekend heftig tegen van leer, maar ook in het gedachtengoed van de liberale oppositie was deze kritiek aanwezig, al is die in de literatuur nog lang niet grondig geanalyseerd.⁹⁵ De adel vormde met andere woorden een slijtzwam in 1830: een bevoorrechte meerderheid van aristocraten steunde het regime van Willem I, maar voor kritische republikeinen en liberalen moest een einde worden gesteld aan deze oude vormen van onderscheid naar afstamming. In en na 1830 kwam dit antagonisme goed tot uitdrukking, zoals we in het tweede artikel zullen zien.

---

95 In de debatten van het Nationaal Congres komt dit tot uitdrukking. Zie ook de samenvatting in Arendt en De Ridder, *Législation hérauldique*, 355-358. J. Bartier, 'Partis politiques et classes sociales', 214-216, 227, geeft tot dit onderzoek een eerste aanzet.

Els Witte

The Belgian Organist nobility I

The southern nobility in the United Kingdom of the Netherlands (1815-1830)

When William I of Orange-Nassau became King of the Netherlands (1814-1815), he was fully aware of the influence of the rich, landowning aristocracy in the southern part of the Netherlands and tried hard to have this group on his side. A minority was opposed to the King's politics, that favoured a more secular society. The majority appreciated that he privileged the aristocracy at his court and gave it considerable influence in the political and administrative elite. Whereas noble opponents joined the Belgian revolution of 1830, loyalists remained faithful to the King and became members of the counter-revolutionary Orangist movement. Some only sympathized, but others were very active members as leaders of brigades or belonging to the core of the movement. In 1839 the Treaty of the 24 Articles was signed by Belgium and the Netherlands. A number of Orangist aristocrats, then, left the movement. Others persisted and waited until the end of the 1840s, when the political movement was neutralized and only a nostalgic cult in remembrance of the lost kingdom survived in some aristocratic families.

Prof.em. Els Witte taught Belgian Contemporary History at the Free University of Brussels from 1974 until 2007. Here she headed the Brussels Information and Research Centre (BRIO). She is a member of the Royal Flemish Academy of Belgium and was rector of the Free University of Brussels (1994-2000). She has published multiple books and articles on the Southern Netherlands during the United Kingdom of the Netherlands, revolutionary and post-revolutionary Belgium (1830-1850), post-war Belgium (1944-1970), the Belgian linguistic problem and Belgian historiography. She is the main author of *Belgische politieke geschiedenis van 1830 tot heden* (twelfth edition). Having recently published a monograph on the Belgian Orangist movement (2014), she is currently writing a history of the Belgian republicans (1830-1850).

Free University of Brussels, Department of History, Pleinlaan 2, 1050 Brussels, Belgium – els.witte@vub.ac.be

- Adellijke echo's? De invloed van de adel op de ontwikkeling van buitenplaatsen langs de rivieren van het Amstelland en de Oude Rijn 9
Gerrit van Oosterom
- Het Staatse ambassadegebouw in de zeventiende eeuw. Het logement van Hendrick van Reede van Renswoude in Madrid, 1656-1669 29
Maurits Ebben
- Naar het Oosten. Geografische verschillen in het ledenbestand van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht, 1640-1840 57
Renger E. de Bruin
- De Belgische orangistische adel I. De zuidelijke adel in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) 79
Els Witte
- The Bentinck family archives. Highlights and suggestions for further research 103
Menoucha Ruitenberg
- Bildung und Erziehung. Zur Bedeutung zweier Schlüsselkategorien für Charlotte Sophie Gräfin Bentinck 114
Christina Randig
- Charlotte Sophie, Joseph Eckhel and numismatics 127
Daniela Williams
- Craignez honte*. The Bentinck coats of arms and their use as an expression of the cross-border character of the family 144
Olivier Mertens
- Fathers and Sons. A sketch of the noble life forms of the Bentincks in the period of the Great Wars in Europe (1672-1748) 162
Yme Kuijper
- Van wapenbord tot koningsboek. Herinnering, herstel en herbestemming in de heraldiek van het Gulden Vlies (1559-1795) 179
Steven Thiry

